

Štěpán, Ludvík

Mezi teologií a literární vědou

Slavica litteraria. 2008, vol. 11, iss. 2, pp. 172-174

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/103472>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

riečiskom do paradoxného kontaktu s „neprirodzene“ zrýchleným intelektuálnym, sociálnym napredovaním mladého človeka v role člena modernej rodiny a postmoderne otvorenej spoločnosti. Látka, téma, problém, etika, emocionalita... odvodené od javu, predstavy, mystiky i empirie smrti sa v koncepte knižnej práce parcializujú raz vo väzbe na poetiku, potom na estetiku a napokon na sémantiku smrti vo umeleckom texte. Ak autorka knižnej práce nechcela podstúpiť rozostup medzi druhom a ním limitovaným žánrom literárnovednej výpovede a hodnotiacimi syntézami svojho „pohybu“ po (tematikou) neobyčajnej textovej ploche, zvolila si – a nie v rozpore so zámerom predložiť sondu do „témy“ – komentovaný výklad konkrétneho textu, v ktorom dominuje kultivované poznávacie a morálne reflektovanie jestvujúceho javu, poznaného procesu na osi príčina a následok až po kultúrnu symboliku a podobenstvá „materializovaného“ času: život – smrť/smrť – život.

Obidve práce Mileny Šubrtovej – *Tematika smrti v české a světové próze pro děti a mládež* aj *Brněnské impulzy v literatuře pro děti. Z dějin světové literatury pro děti a mládež I* – vypovedajú o autorky a jej rozhladenosti v predmete zvoleného literárnovedného výskumu, ale i to, že do výskumu literatúry v literatúre ako celku sa začína vstupovať dverami, na ktorých visí príkaz: neufemizovať reálny svet (moderných) detí. A to by malo znamenať pre spoločenské vedy aj literárnu vedu dnes i v najbližšej budúcnosti azda i to, že autor textu, vykladač vývinu literatúry, čitateľ literárnej výchovy, kultúra ako systém sústredený aj na procesuálne fyzické, sociálne, intelektové (...) podmienky detského príjemcu umenia má, ba viac, musí chápať deti a mládež (tínedžerov) v ich „novej“, nie vždy tradične koncipovanej detskej role, ale – a na to autorka kladie dôraz – už podľa pravidiel kultúrne zrelej a hodnotovo emancipovanej otvorenej spoločnosti našej súčasnosti.

Viera Žemberová

MEZI TEOLOGIÍ A LITERÁRNÍ VĚDOU

Zofia Zarębianka: *Czytanie Sacrum*, ed. Myśli ocalone I, Seria Filozoficzno-Humanistyczna, red. Tadeusz Ślawek, Stowarzyszenie Pisarzy Polskich a Instytut Wydawniczy „Maximum“, Kraków – Roma 2008, 320 s.

Už veľký poľský romantický básnik Cyprian Kamil Norwid si povzdychl, proč se teologové nezabývají uměleckými díly nasycenými prvky *sacrum* a proč je nevykládají percipientům tak, aby je mohli lépe pochopit. A někdejší poľský papež Jan Pavel II., sám básnik a dramatik (Karol Wojtyła), se vyjadril, že k tomu, aby čtenář taková díla naplno vnímal, potřebuje mít, v případě literatury, vejn znalosti literárněvědné, ale rovněž teologické. A že je povinností teologů, aby takováto díla veřejnosti otevírali, poskytovali klíč k zpřístupnění pokladů uzamčených uvnitř.

Tyto souvislosti (a ještě mnohé další) mne napadly, když jsem se probíral nejnovější knihou *Czytanie Sacrum* Zofie Zarębianky, profesorky katedry literatury 20. století na krakovské polonistice, básničky a esejistky. Autorka se literárněhistoricky, teoreticky a kriticky zabývá mj. poezií Anny Kamińskiej a právě literaturou s prvky *sacrum* – např. v publikacích *Tropy sacrum w literaturze XX wieku* (2001) nebo *O ksiązkach, które pomagają być* (2005). Stejná znamení nesou i její básnické sbírky – z poslední doby třeba *Niebo w czerni* (2000), *Jerozolima została zburzona* (2004) či *Wiersze: Pierwsze* (2008).

Nejnovejší literárněvědný opus Zarębianky je knihou jedenačtyřiceti studií, reflexí, metodologických a teoretických zamyšlení a interpretací, k nimž daly podnět knihy poľských autorů od meziválečného období do současnosti (mj. Kuncewiczowa, Gałczyński, Miłosz, Różewicz, Herbert, Szymborska, Wojtyła, Kamińska, Ferenc, Jankowski, Twardowski, Barańczak, Zagajewski, Świetlicki), ale rovněž spisovatelů zahraničních (Rilke, Bernanos, Hesse, Auster, Brodski). Autorka tak navázala na svou knihu z roku 2001 (viz výše), která se zabývala literárněvědným prostorem vymezeným motivy a hermeneutickými perspektivami literárních textů.

Recenzovanou knihu předznamenává úvod s podtitulem Co to znamená „čist sacrum“?, v němž Zarębianka vysvětluje, že takto vymezené úsilí je pro ni postížení znaků a významů *sacrum* v meta-

foře „tropů“, jež se odvolává na téměř „myslivecké“ hledání stop *sacrum* ve struktuře uměleckého díla – ovšem přímo v textu, nikoli za ním, takže se v něm stává imanentní jakostí důležitou pro konstituování ideového tvaru díla. A potvrzuje, že pro ni je *sacrum* jednou z literárněvědných kategorií, plnoprávnou s ostatními a pro podrobná vědecká bádání důležitou. Přičemž, jak podotýká, „čtení *sacrum*“ není pro ni totožné s hermeneutikou literárního *sacrum*. Jde jí o poznávací akt a proces, „vedoucí k odhalení do textu vepsaných významů, spojených s široce chápaným sémantickým polem, teologickým, duchovním a náboženským v tvaru autorem vyprojektovaného díla, epochy a koenečně – samotné kultury“ (s. 8, překlad můj).

V první části knihy nazvané *Metodologicznie* se autorka zabývá především teoretickými aspekty svého bádání v naznačeném směru. Vychází z klasického rámce chápání umění, jak jej vyprofiloval Heinrich Wölfflin, a snaží se dospět k vymezení sakrálního a náboženského v konkrétních textech tak, aby se při jejich bádání jasně určila stálá kategorie – *sacrum* by zahrnovalo aspekty stálé, neměnné, totožné s *numinosum*, a *sanctum* aspekty epifanní a v různém smyslu se manifestující aspekty „svatosti“. Stejně tak Zarębianka usiluje o vymezení vztahu mezi literaturou a náboženstvím, zejména o osvětlení tzv. náboženské poezie, tedy kategorie, která bývá různě chápána a interpretována, v níž důležitý je vztah literárního subjektu k absolutnu. Na trase mezi literaturou a náboženstvím se čtenář vždy potkává se strukturami *sacrum*, jež se stávají prvky existenciálními, vedoucími člověka jasně vymezenou cestou tužeb a úsilí k bytí. Takto chápaný vztah nemohou řešit pouze literární vědci, ani jenom filozofové, nutná je i účast teologů, kteří se ovšem musejí umět pohybovat v literárněvědných a filozofických rovinách textů. Zarębianka dokonce provokuje – jednu svou studii nazvala *Literatura jako liturgia*. Samozřejmě, že se stále pohybuje ve svém prostoru a liturgii chápe v jejím obecnějším významu, jako společnou činnost, veřejnou službu, v níž „knězem“ je umělec. Přes to všechno autorka nachází mnohé společné mezi literaturou a liturgií (ve smyslu náboženském): např. užívání slova (liturgie slova), symbolů, dialogu atd. Zmiňuje i hraniční formu, tzv. liturgické drama (mirakula, mystéria, jesličkové texty), tedy z obou pohledů para-formy. Konkrétně se autorka v této části zabývá negativními epifaniemi v textu *Notatki z nieudanych rekolekcji paryskich Konstancyho Ildefonse Gałczyńskiego* a sakralizací humoru (úsměvů) v poezii kněze Jana Twardowského, který dokázal být vždy s úsměvem nad věci (tvrdil, že úsměv je křesťanská povinnost!) a ironicky se dívat na sebe i do vlastních řad (básnických i kněžských).

Nejobsáhlejší je druhá část s titulem *Hermeneutycznie*, uvozená dvěma obecnějšími studiemi. V první se autorka zamýšlí nad potřebou duchovnosti na úrovni omezeného prostoru (ve významu provinčnosti) a prostoru evropského, především na příkladech času (dočasnost – věčnost) a myšlení některých evropských myslitelů (Nietzsche, Miłosz), ve druhé staví do popředí ambivalentnost naděje, jednak ve smyslu obecně křesťanském, jednak v jejím chápání básníky. Zarębianka dospívá k závěru, že v současné době, kdy v životě většiny lidských společenství nastává deficit hodnot, mohou právě básníci hrát významnou roli při navrácení do života základního „trojhvězdi“ křesťanství, které však má obecnou platnost: víry, naděje a lásky.

V dalších šestadvaceti studiích jde vždy o konkrétní problematiku, resp. básníka. Zajímavé jsou např. analýzy „nešťastnosti“ jako formy existence v románu M. Kunciewiczové *Cudzoziemka* a poeti Boha ve verších St. Barańczaka. Anebo rozborů některých básní s prvky *sacrum* W. Szymborské, M. Świetlického nebo J. Pollakówny. Fenoménu přátelství si Zarębianka všimá na základě dopisů A. Kamieńské manželům T. Ferenc a Zb. Jankowskému. Obecnější jsou záběry studií, které do centra pozornosti umísťují např. metafyzické aspekty v emigrační poezii tzv. Nové vlny (Generace 68) či skutečnost a duchovnost (i duchovost) v současné polské poezii na příkladu autorů generace bruLionu, z různých perspektiv nahlíží autorka fenomény matky, smrti a věčnosti v polské poezii. Více místa věnuje Czesławu Miłoszowi, Karolu Wojtyłovi a Zbigniewu Herbertovi. U Wojtyły si např. všimá jeho často frekventované tematiky (v poezii i v teologii) dozrávání k otcovství a chápání smrti (v rámci jeho básnické a teologické antropologie), u Miłosze zvyrazňuje zejména jeho hledání víry a pochybnosti o ní jako křesťana a člověka, ale rovněž motivy lásky a stáří v jeho poezii, u Herberta pak především hledání obecně lidských a mravních hodnot a národních specifik.

Třetí část knihy označená *Komparatystycznie* je věnována tvorbě zahraničních autorů. Zajímavé jsou např. studie o dynamice představ Boha a fenoménu dítěte v tvorbě Rainera Marii Rilka a o me-

diťačných zkušenostech v básniach autora děl teologických a trapistického mnicha v klášteře v americké Kentucky Thomase Mertona. Aktuální je text o obraze katolíckej cirkve a kněží v románech (vznikly před víc než půl stoletím) Georgese Bernanose, v jistém smyslu výjimečné je zamyšlení nad esejí Paula Austera Vynalézt samotu, která se zabývá zraněným otcovstvím a zmrzačeným dětstvím, v jejímž podtextu se neustále vrací motiv ideálního otce, ale rovněž smrti, která – jako bod konce života – je nejdůležitější inspirací Petersburgského diptychu Josifa Brodského, jemuž se autorka věnuje ve své poslední studii.

Výběr z článků známé krakovské literární badatelky a básničky Zofie Zarębianky Czytanie Sacrum je další otevření světa jejího svébytného interpretačního myšlení, které díky prostému a přitom podmanivému jazyku umožňuje co nejširší veřejnosti hluboký ponor do současného chápání literární narace a vrstev sacrum v básnických dílech polských autorů, při srovnání s pracemi významných autorů evropských. Znamená podporu úsilí mnohých spisovatelů o zpřístupnění teologických poselství v literárních dílech, poselství, která prezentovaná jazykem teologie by mnohými čtenáři zůstala odmítnuta, zatímco ztvárněná uměleckými prostředky mohou nasvětlit jinak nepřístupné „pravdy člověka“ i „pravdy o člověku“. Takováto díla se na jedné straně stávají (mnohdy i přes své sakrální vrstvy) čtenářsky populární, na druhé straně se zahrnují do tzv. locus theologicus: vedle základních zdrojů (Bible a apoštolská tradice) jako zdroje pomocné. Jsou tedy – ať chceme či nechceme – v jistém smyslu i teologií literárního slova.

Ludvík Štěpán

ZBORNÍK O FRANKU WOLLMANOVÍ

Slavista Frank Wollman v kontexte literatúry a folklóru. Zborník referátov zo seminára konaného pri príležitosti edičného zavŕšenia projektu Slovenské ľudové rozprávky, ktorý sa uskutočnil 31. 5. 2005 v Bratislave. Ústav etnológie SAV, Slavistická spoločnosť F. Wollmana v Brně, Česká asociace slavistů, Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Bratislava – Brno 2006.

Publikácia má dve samostatné a oddelené časti, pričom prvá, predstavuje personálnu a predmetovú bibliografiu F. Wollmana s úvodnou štúdiou Anny Zelenkovej s názvom Osobnosť a dielo F. Wollmana. Druhú časť tvorí súbor rôznorodých štúdií, ktoré odzneli v podobe referátov, alebo boli doplnené neskôr.

Z celého zborníka sa pred čitateľom postupne vynára postava Franka Wollmana (1888–1969), českého (česko-slovenského) literárneho vedca, slavistu, komparatistu i dramatika, ktorý prišiel na Slovensko v roku 1919. Svoje pôsobenie začínal ako stredoškolský profesor, ale už o tri roky prednášal na novovzniknutej Univerzite Komenského v Bratislave, kde sa po mnohých peripetiách stal mimoriadnym profesorom pre odbor porovnávacích dejín slovanských literatúr a ľudových tradícií. Hoci ho politické okolnosti prinútili opustiť Slovensko v r. 1939 (jeho ďalší profesijný život sa spojil s mestom Brno), v začatej práci (zberoch ústnej ľudovej slovesnosti) pokračovali jeho žiaci M. Kolečányiová-Kosová a E. Pauliny. K jeho celoživotnému dielu sa hlásia slavisti, ale najmä etnológovia, veď jeho záujem o slovenský folklór napomohol rozvoju tejto vednej disciplíny, ktorá sa v tom období vyučovala v rámci zemepisu a literatúry.

Cieľom tzv. wollmanovskej zberateľskej akcie bolo zachytenie a spracovanie súdobeého stavu ústnej ľudovej slovesnosti na Slovensku. Možno povedať, že to bola „tretia zberateľská vlna“, lebo predtým sa tomu venovali predromantickí (J. Kollár a P. J. Šafárik) a romantickí (P. Dobšinský, J. F. Rimavský) vzdelanci a spisovatelia. Zberateľstvo F. Wollmana však malo aj politické súvislosti, lebo materiály mali dokázať aj slovacitu sporných južných území vtedajšieho Slovenska. Primárne však viedol svojich študentov k nárečovo vernému zachyteniu rozprávania, čo znamenalo aj neoceniteľnú pomoc pre jazykovedcov. Prvoradým zámerom bolo vedecké vydanie diela s odborným komentárom. Nepriaznivé spoločenské pomery tomu dlhé roky bránili, takže rukopis čakal na vydanie dlhých sedemdesiat rokov. Tento časový sklz však nijako neznižuje význam spomínaného diela.